

Pozornému čtenáři knihy neunikne, že se do ní vloudily tyto chyby: A. de Lamartine byl sice velmi vlivným členem francouzské vlády v roce 1848, ale nikdy nestál v jejím čele, jak je uvedeno na s. 74. Na s. 98 se Simmelovi připisuje názor, že se zabýval solidaritou a že byl přesvědčen o nutnosti obnovit středověké cechy i další formy zprostředkujících společenství v zájmu přežití člověka v moderní éře. To je ovšem jednoznačně myšlenka Durkheimova. Na s. 95 používá překladatel několikrát zásadně adjektivum společenský, ačkoliv v češtině je v těchto

případech vždy běžné adjektivum sociální (správně tedy má být sociální antropologie, sociální psychologie, sociální zeměpis, sociální ekonomie, sociální statika a sociální dynamika). Známa Comtova dvojice pojmů je do češtiny všeobecně překládána nikoli jako řád a pokrok, ale jako pořádek a pokrok (s. 96). Překladatel i redaktor publikace by měli rovněž vědět, že západní Německo se píše s malým z.

Jan Sedláček

Zygmunt Bauman: *Intimations of Postmodernity*

London, Routledge 1992, 232 s.

Český titul Baumanovy práce bychom snad mohli nazvat „Ve znamení postmoderny“. Kniha je kultivovanou reprodukcí vývoje paradoxů moderní doby a rozvedením některých základních sociologických souvislostí fenoménu, který je označován jako postmoderní kultura a společnost. Bauman je sociologem *par excellence*, který prošel složitými obdobími svého intelektuálního vývoje, ve kterém nechyběl ani marxismus. Právě tyto zkušenosti mu ovšem umožňují, aby vstoupil na tenký led problematičké analýzy postmoderní situace. Táže se po základním významu argumentace jejich mluvčích ve vztahu k aktuální společenské a historické situaci, do které se západní svět, a zvláště Evropa, dostaly na konci XX. století. Kniha je psána s erudicí v oboru kulturních dějin, filozofie a teoretické sociologie, přičemž nelze opomenout Baumanův praktický vhled do sociálních a hlavně politických problémů Západu i postkomunistického světa.

Bauman bláhově neaspíruje na vyčerpávající a jednoznačnou definici postmoderny. Domnívá se, že ji lze vymezit jako určitý stav vědomí (state of mind) u intelektuálů, společenské vrstvy, která sama stála myšlenkově u zrodu moderního světa. Boj za moderní svět byl pro ně bojem proti mystériím a magii, protože tradiční svět chápali jako svého nepřítele. To je vedlo k vytvoření teorie „odkouzlení“, která působila jako ideologie

jejich panství. Intelektuálové v ní platili za subjekty disponujícími vůlí, zatímco ostatní, vzdor všem ideovým a politickým proklamacím, se stali pouhými objekty bez vůle. Pomocí strategie instrumentální racionality hledali struktury, které by garantovaly nezávislost rozumu na realitě a zároveň však tvořily pevný řád podmiňující, zavazující, kontrolující a normující společnost. Spolehlivý, solidní a obligatorní řád má být spolehlivým znehodnocením démonických poměrů a necivilizovaných (raw) podmínek života společnosti. Ve skutečnosti vytvořil modernistický řád jistý *horror vacui* mezi fungováním sociálních organizací a formováním osobnosti, neboť v atmosféře ztráty Boha propuká v plné síle strach z vlastní volby. Moderna tak na jedné straně zrodila izolované a manipulovatelné individuum a na druhé fungující mechanismus národního státu (jako institucionalizovanou formu moderní společnosti) a to pro Baumana znamená konec možností, které skýtá „poslední etická autorita“. Hledání a tvorba struktur tak v konečném důsledku vedly k odduchovnění (despiritualization) a odduševnění (desanimization). Moderní intelektuálové budovali legitimitu řádu pomocí ideologie kultury, kterou vysvětlovali jako potřebu jimi poskytovaného závazného vzdělání (v němčině Bildung, ve francouzštině civilisation a v angličtině refinement).

Raně moderní Evropa byla plná proselytů, kteří plédovali pro rozpad tradičních mechanismů sociální kontroly, což vedlo k oslabování autonomních stylů sociálního života a jejich nahrazení kolektivním

učitelem, vládcem. Organičtí intelektuálové (Gramsci) jsou tvůrci světového názoru, což znamená, že myšlenkově a zároveň prakticky reprodukuji sociální systém. Ačkoli platí coby autoři ideologických vyprávění, jsou mnohdy sotva postřehnutelní, neboť jsou schováni za panoramatem svých hrdinů, velkých aktérů historie, tříd, národů, trhu atp. I sociologie je produktem těchto myšlenkových a situačních souvislostí. Právě tato věda nejlépe teoreticky i prakticky (New Deal v USA) artikulovala nárok na řízení sociálních procesů. Tak se i sociologové zařadili mezi intelektuály vytvářející řád a zákon (legislators).

Poslání intelektuálů, kteří myšlenkově konstruovali modernu, pro Baumana (ale i pro Lyotarda) skončilo, neboť fungující mechanismus národního státu si vystačí i bez jasných kulturních a etických kontur. Nepřehlednost z toho plynoucí vede dnešní intelektuály k rezignaci na roli mluvčích univerzálního rozumu. Nejsou již tvůrci zákona, ale chtějí vysvětlit, vyložit a ozřejmit kulturní, sociální i intimní světy, které se vyznačují mnohovýznamností, koexistencí nejrůznějších forem života a kulturní diverzitou. Postmoderní intelektuálové (interpretors) čelí univerzalistickým disciplinačním ambicím moderního státu zvýšenou senzitivitou.

„Odkouzlený“ svět se paradoxně vyznačuje destruktivností a erozivností a to znamená, že upadl znovu do léčky čar (reentchantment). Postmoderní intelektuálové reagují na tuto situaci odkrýváním univerzálních struktur moci, protože si uvědomují, že každý pokus nahradit stávající mocenské struktury skončil konstrukcí nových a ještě účinnějších. Příkře kritizují téměř vše, aniž by něco navrhovali, neboť jim již nejde o odkrytí pravdy sídlící v bytí samotném, o substituci jedné pravdy druhou, ale o rozložení a destrukci (demolition). Tato rozkladná kritika je nezbytným předpokladem svobody, která pro intelektuály znamená možnost vysmeknout se nebezpečím lsti vyplynuvší z vážné práce jejich vlastního rozumu. Realita předchází jejímu posuzování a má rozložit každý ideál, který by ji chtěl spoutat. Etickým paradoxem postmoderny je plnost morální volby i odpovědnosti a zároveň zneplatnění možnosti

odkrytí jeden univerzálně platný referenční rámec. Volba je záležitostí osamoceneného aktu.

Tendence moderních intelektuálů identifikovat vědění a moc, tj. manipulovat „kognitivními mapami“, vedla konec konců ku pevnování tzv. racionální společnosti a k tuhé harmonizaci chování. Kulturní ideologie nepřipouští žádnou pochybnost nad manifestací univerzálně platných principů. Akademická filozofie a sociologie se staly technickými disciplínami, které bez ustání reprodukuji jimi institucionalizovaný diskurs. Kultura se v tomto myšlenkovém ovzduší chápe spíše jako pevná struktura norem závazných v každém národním státě. Intelektuální činnosti jsou legitimačním servisem, politickou technologií nebo byrokratickým panstvím spočívajícími v esoterickém vědění. Legální racionalita si svou cestu v realitě hodnotových souvislostí neklesá bezproblémově (Weber). Vysvětlení těchto komplikovaných vztahů vede k nutnosti nechat svět takovým, jaký je (Wittgenstein), neboť je možné jen ukazovat, ozřejmovat, interpretovat jak uvnitř esoterického vědění, tak vzhledem k těm, kteří stojí mimo ně. Snad proto připomíná Bauman Wittgensteinův názor, že nejlepší místo pro filozofii je vlastně nádraží.

Postmoderní intelektuálové jsou pak paradoxně cizinci ve svém vlastním domově. Je to okolnost, na kterou poukazovali již Simmel nebo Mannheim. Takto chápáný intelektuál aspiruje i na pochopení světů, které sám nekonstruoval, a to proto, že uznává jejich právo na existenci. Pramení to z nutnosti udržet přiměřený poměr mezi hodnotami a všezahrnujícím systémem panství (působnosti národního státu). Bauman tento postoj pokládá za předpoklad vytváření simultánních ontologických rovin a uvádí v této souvislosti Steinerův pojem „postkultura“, ve kterém je vyloučeno vztahovat kulturu k jednomu referenčnímu rámci. Změna postoje intelektuálů pramení ze zkušenosti ambivalentního úpadku moderního světa. Instituce, jimž intelektuálové vdechli život, prokázaly nebyvalou životaschopnost a tak došlo k tomu, že se vymanily z jakékoli kontroly. Velké Habermasovo téma legitimační krize se v této optice jeví tak, že legitimační deficit znamená nepotřebnost jakékoli legitimace. Svoboda slova, která získala na

Západě nebývalý prostor, byla pro intelektuály trpce zaplacená ztrátou jeho vážnosti. I to vede k přesvědčení, že je nutno redefinovat studium kultury, která je symptomem nemocné společnosti. Problém již není v hledání unifikujících mechanismů rozmanité látky, ale ve snaze vytknout svébytné momenty ve stále šířeji homogenizovaných kulturních celcích. Sociologie má tak rezignovat na představu řádu, má se opustit Hobbesova představa o nenáhodnosti (non random) lidského chování (důležitá pro Parsonse!). Zdá se, že je příhodnější přijmout obraz postmoderní společnosti jako plurality vzájemně nepospojovatelných fragmentů. Sociální realita je tak viděna mnohem křehčí než předtím. Vysvětluje se jako flexibilní stav interakce jednotlivých aktérů, ve které je vzájemná interpretace a reinterpretace významů konverzačním vyjednáváním. Bauman vysoko hodnotí podněty Gadamerovy filozofie, právě tak jako Schützovy a Garfinkelovy sociologie.

Pro vznik postmoderní společnosti a její sociologii nejsou významné jen statusová krize intelektuálů a významové vyprázdňení mocenských institucí. Bauman zdůrazňuje, že ruku v ruce s tím došlo i k podstatnému oslabení takových sociálně kulturních souvislostí, které měly v minulosti velký význam pro tzv. tvrdé jádro kapitalistického systému. Hovoří se zde o ústupu puritánské osobnosti a zároveň o významu spotřebního chování, které nahradilo význam forem námezdní práce. Argumetuje se také tím, že dnešní kapitalistický systém produkuje podněty k slasti (jak je analyzoval již Fromm), přičemž konzumenti jim ne vždy podlehnou. Vedle toho, že společnost nelze do důsledku integrovat threm spotřebních předmětů, což již odpovídá dynamice postmoderního světa, působí ještě logika modernity. Ta je zakotvena v efektivním působení (především reklamy) a násilným usměrněním spotřebních marginálů, kteří aspirují na konzumaci sotva dosahující výše přijatelné pro fungování daného systému (seduction and repression).

Sociologie by tak měla chápat fenomén postmoderny jako hlubší transformaci sociálního světa, než je pouhá rovina umění. Nový vztah systémové reprodukce, sociální integrace a žitého světa (Lebenswelt) je třeba analy-

zovat za pomoci neortodoxní invence, která by programově opustila dnes již úzký prostor národních států. Změna diskursivní formace (Foucault) této vědní disciplíny předpokládá opuštění mentálního rámce svého vzniku tak, že se má místo univerzálně platných zákonů připustit pluralita předmětu. Imperativ ekvilibria se v jejím rámci nahrazuje uznáním permanentní nerovnováhy komplexního systému, jehož operace, na rozdíl od mechanického systému, nejsou předvídatelné a kontrolovatelné z jedné pozice a na podkladě jednoho zdroje. Postmoderní sociologové si nečiní nárok definovat význam jednání, neboť už neaspirují na jeho podmiňování. Myšlenka sociálního inženýrství patří minulosti, stejně jako rozumářská arogance. Sociologii svého rodu je podle Baumana Giddensova teorie strukturace a Tourainova koncepce sociálních hnutí.

Pád komunismu v zemích sovětského systému je rakví moderny, neboť svět od té doby žije bez globální kolektivní utopie. Jeho krach doložil neadekvátnost možnosti ambiciózního ochránářského státu (patronage state). Tím, že tento racionalisticky konstruovaný kolos zasahoval všude, stal se o poznání zranitelnější než jeho umírněnější dvojník na Západě. Nevyšel i záměr o překonání duality státu a společnosti. Uskutečňování tohoto záměru totiž zbavuje lidi konzumentské volby, která je v soudobé fázi vývoje kultury významná natolik, že se její absence vnímána s nevolí, a to i v případě, kdyby bylo poskytnuté zboží a služby kvalitativně srovnatelné se Západem. Bauman však v žádném případě nepředpokládá, že život v postkomunistických zemích bude automaticky znamenat realizaci západního stylu života. Byl by to protimluv, neboť tak by se stal mluvčím zjednodušené teorie modernizace. Situace v těchto zemích je nejasná a jejich reforma bude muset čelit tak subtilním problémům, že o jejich existenci má zatím málokdo ponětí. Není vyloučeno, že místo liberální demokracie přijde ke slovu hybrid totalitarismu, který nemusí být ideologickým pokračováním komunismu. Velmi cenné je Baumanovo konstatování, že nekomunistický totalitarismus není ani logicky nekongruentní, ani prakticky neoperativní.

Komunistická utopie jako jedině možný virus totalitarismu je nebezpečná iluze!

Z letní rekapitulace problémů obsažených v recenzované knize je podle mého soudu zřejmé, že Bauman vyslovil vážnou výzvu k diskusi o charakteru soudobé evropské a americké společnosti. Spojil bohaté životní zkušenosti s hlubokým teoretickým

studiem, což je výhodné pro analýzu otázek moderny a postmoderny. Kniha je tak vysoce kvalifikovaným uvedením do dané tematiky, zároveň však erudovaně zprostředkovává východiska pro vlastní koncepce a stanoviska. Studium Baumanovy knihy je tak inspirativní a instruktivní zároveň.

Vladimír Müller

